

Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung. Begründet von Adalbert Kuhn. In Verbindung mit Claus Haebler herausgegeben von Alfred Bammesberger und Günter Neumann. Bd. 100. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1987. 384 S.

Iš visų dabar gyvuojančių kalbotyros žurnalų tiktai šio jau baigta leisti pirmoji tomų šimtinė. Jubiliejaus proga čia ir norima tarti keletą žodžių ne tiek apie paskutinįjį (1987 m.) tomą, kiek apskritai apie šį leidinį ir jo sąsają su baltistika.

Žurnalas „Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung“, pagal steigėją Adalbertą Kūną dažnai dar vadinamas „Kuhns Zeitschrift“ (iš čia įprastinis trumpinimas KZ), pradėtas leisti XIX a. pačiame viduryje. Kadangi 1 t. tituliniam lape nurodyti 1852 metai, paprastai ir sakoma, kad žurnalas tais metais pradėjęs eiti. R. Šmitas, atskirame jubiliejinio tomo straipsnelyje (KZ 100 205–206) patikslindamas žurnalo steigimo datą, teigia, kad tai 1850 m. birželio 12 d.: tada paskelbtas būsimo žurnalo prospektas, o 1 t. 1 sąsiuvinis pasirodęs jau 1851 m. sausio mėnesį. Buvo numatyta, kad lyginamajai istorinei kalbotyrai skirto žurnalo dėmesio centre bus tik keletas indoeuropiečių kalbų – iš čia ir pradinis pavadinimas „Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete des Deutschen, Griechischen und Lateinischen“. Tačiau tiriamųjų kalbų ratas vis plėtėsi, todėl nuo 1877 m. (23 t.) atitinkamai ir pavadinimas pakeistas: „Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen“. Pirmieji 27 tomai (iki 1885 m.) išleisti Berlyne, po to 23 – Giūtersle (Gütersloh), o nuo 51 t., susijungęs su A. Becenbergerio „Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen“ (1877–1906 m. ėjo Gėtingene, iš viso 30 tomų), žurnalas iki pat šiol leidžiamas Gėtingene. Pirmuosius du dešimtmečius (tiksliau – iki 1870 m., 19-to tomo) reguliariai kasmet išeidavo po tomą, per likusius XIX a. tris dešimtmečius naujas tomas paprastai pasirodydavo kas antri metai (1899 m. išleistas 35-tas tomas). XX a. irgi ne visada sekėsi laikytis griežto reguliarumo, o dėl karų bei kitų negandų yra atsiradę ir didesnių spragų. Dabar kasmet išleidžiama po tomą (dviem sąsiuviniais).

Kai KZ atsirado, neseniai gimusi lyginamoji istorinė kalbotyra vos tik buvo tiek sustirpusi, kad imtų tvirčiau žengti jai atsivėrusiu ilgu vaisingos raidos keliu. Per bemaž 140 savo gyvavimo metų žurnalas daug prisidėjo prie indoeuropeistikos pažangos. Čia ne vienu atveju pirmą kartą buvo išdėstyti naujai susekti tiriamųjų kalbų fonetinės raidos svarbūs dėsniai, vėliau pavadinti jų atradėjų vardais (pvz., Grasmano – KZ 1863 12, Vernerio – KZ 1877 23). Nuolat buvo informuojama apie žymius lyginamojo istorinio tyrimo rezultatus ne vien iš fonetikos, bet ir iš visų kitų sričių – morfologijos, etimologijos, sintaksės. Žurnalas telkė ne tik vokiečių kalbininkus, kurių nuopelnai lyginamajai istorinei kalbotyrai, kaip žinoma, ypač dideli, bet nešykštėjo savo puslapių nė kitų tautų specialistams. Iš žymiųjų praeities indoeuropeistų tiktai reto kurio pavardės nematyti tarp KZ bendradarbių.

Jau pats žurnalo pobūdis neleido palikti be dėmesio baltų kalbų: jų faktai buvo reikalingi tiek sprendžiant bendrąsias indoeuropiečių prokalbės, tiek dalines atskirų kalbų bei jų grupių raidos problemas. Ilgainiui vis dažniau ėmė rodytis darbu, specialiai skirtų baltų kalbų dalykams nagrinėti. Stabtelėjant tik ties ryškiausiomis sąsajomis su baltistika apraiškomis, pirmiausia būtų galima prisiminti pačių baltų kraštų abiejų didžiųjų baltistų – K. Būgos ir J. Endzelyno – ryšius su žurnalu. Ilgiau yra tekę bendradarbiauti su KZ J. Endzelynui. Pirmą kartą jis žurnale pasirodo 1909 m. (42 t.), paskutinį – 1938 m. (65 t.). Septyniuose skirtinguose tomuose jo iš viso paskelbti 7 stambesni straipsniai (dažnai sudėtiniai, kurių kiekvienoje dalyje liečiamos vis kitos fonetikos, morfologijos ar etimologijos problemos) ir pora smulkesnių pastabų. Galima sakyti, kad iš šimto KZ tomų geras pustomis priklauso J. Endzelyno plunksnai. K. Būgos paskelbtas tik vienas, bet svarbus ir stambokas darbas („Die Metatonie im Litauischen und Lettischen“), spausdintas per du tomus (1923 51 109–142; 1924 52 91–98, 250–302). Dar galima pridurti, kad K. Būga yra recenzavęs pustrėčio

K Z tomo „Tautos ir žodžio“ žurnale: TiŽ 1923 1 418–419 rašė apie K Z 1922 50 (vien iš šio tomo jis sumini net 13 baltistinių – beveik be išimčių lituanistinių – straipsnių straipsnelių!) ir TiŽ 1924 2 480–482 K Z 1923 51 (1–4 sąs.) ir 1924 52 (1–2 sąs.).

Tarp K Z žymiųjų bendradarbių nebaltų nemažai galima rasti tokių, kurių vardai tvirtai įjėję ir į baltistikos istoriją ir kurie ir šiame žurnale reiškėsi pirmiausia ar bent žymia dalimi baltistinės tematikos darbais. Čia reikia iškelti dar vieną baltistikai palankią aplinkybę – tai, kad ne vienas iš tokių žmonių yra buvęs K Z redaktoriumi. Pakanka tik prisiminti A. Becenbergerį, R. Trautmaną, F. Špechtą, E. Hofmaną. Čia be didelio pavojaus suklysti į tą pačią draugę dar galima įjungti ir vieną iš dabartinių K Z redaktorių – Eichšteto universiteto profesorių dr. Alfredą Bamesbergerį, be kita ko, pažįstamą ir mūsų leidinio „Baltistica“ skaitytojams.

Žurnale retkarčiais skelbiama ir platesnių studijų, toli išėinančių už normalių žurnalinių straipsnių ribų. Iš tokių baltistinių darbų savo apimtimi ypač išsiskiria baltų etimologijai daug ką nauja davusi B. Jėgerio studija „Verkannte Bedeutungsverwandtschaften baltischer Wörter“, išspausdinta K Z 1966 80 6–162 (su rodyklėmis 291–307). Šiaip jau tokios didelės apimties darbai skelbiami monografiškai – tam reikalui atskirai leidžiama serija vadinamųjų papildomųjų sąsiuvinų (Ergänzungshefte). Papildomieji sąsiuviniai (priedai) pradėti leisti 1921 m. ir numeruojami atskirai. Dabar jau įpusėta ketvirta dešimtis tokių monografių. Ir vėl malonu konstatuoti, kad baltistinė ar pusiau baltistinė tematika čia taip pat užima deramą vietą: pačiu pirmuoju numeriu (1921) išėjo E. Frenkelio „Baltoslavica“, nr. 3 (1925) – R. Trautmano „Die altpreußischen Personennamen“ (2 leid. 1974), nr. 6 (1929) – E. Zitigo parengti Daukšos ir anoniminio 1605 m. katekizmo perspaudai (sykiu su lenkišku Ledezmos katekizmu), nr. 9 (1930) – E. Hofmano „Ausdrucksverstärkung“, nr. 14 (1947) – E. Frenkelio „Sprachliche, besonders syntaktische Untersuchungen des kalvinistischen litauischen Katechismus des Melcher Pietkiewicz von 1598“, nr. 22 (1973) – A. Bamesbergerio „Abstraktbildungen in den baltischen Sprachen“ (vėliau – nr. 33 (1984) – pasirodžiusi jo knyga „Studien zur Laryngaltheorie“ yra bendresnio pobūdžio, nors turi ir grynai baltistinių skyrelių).

Šimtajame K Z tome, be redaktorių trumpos jubiliejinės pratarmės (1–2), skelbiami 25 straipsniai. Jie labai margi daugeliu atžvilgių. Sykiu su jau minėtu straipsniu dėl K Z steigimo datos tai pačiai jubiliejinei grupei būtų galima skirti dar 3 straipsnius: Thomas W. Tocharisch in Kuhns Zeitschrift – ein kritischer Rückblick (44–63); Schmitt R. Elf Briefe Hermann Graßmanns an Adalbert Kuhn (13–34); Schlerath B. Franz Specht in dieser Zeitschrift (207–218). Bendro pobūdžio ar šiaip platesnės apimties straipsnių nedaug. T. V. Gamkrelidzė dar sykį išdėsto savo vadinamąją indoeuropiečių glotalinę teoriją ir nuomonę dėl indoeuropiečių protėvynės priešakinėje Azijoje (366–377). K. Štrunkas, operuodamas daugelio indoeuropiečių kalbų (ypač senųjų) pavyzdžiais, svarsto, kiek tendencija vengti per ilgų bei per trumpų žodžių atsiliepia atskirų formų raidai (323–338). Platesnio kalbų rato medžiaga dar remiasi Hettrich H. Zur Entwicklung der Finalesätze altindogermanischer Sprachen (219–237). Bemaž visi kiti straipsniai skirti vienos kurios indoeuropiečių kalbos (ar kalbų grupės) dalykams (kartais tik vienam kuriam žodžiui) nagrinėti. Daugiausia dėmesio susilaukė graikų kalba (4 straipsniai, be to, dar dviejuose straipsniuose graikų kalbos reiškiniai nagrinėjami sykiu su kurios kitos kalbos reiškiniais). Kitas dalykas, kad nagrinėjamos atskirų kalbų problemos kartais sprendžiamos platesnėje plotmėje ir apskritai yra reikšmingos visai indoeuropeistikai. Iš tokių darbų ypač svarbus Mayrhofer M. Die Vertretung der indogermanischen Laryngale im Lateinischen (86–108). Laringalams skirtas dar ir kitas straipsnis: Lindeman F. O. Tocharian and the Laryngeal Theory (297–303). Nevienodi straipsniai ir savo apimtimi – nuo poros iki 58 puslapių: Matzel K. Zu den verba pura des Germanischen (146–203).

Jubiliejiniame tome nėra nė vieno grynai baltistinio straipsnio. Tik retkarčiais pasitaiko, kad

pakeliui užkliudomas ir koks baltų kalbų faktas. M. Mairhoferis, pavyzdžiui, aiškindamas, kad iš nykstamojo laipsnio ide. **p̥h₁nó-* (vedų *pūrná-* ir kt.) nėra laukiamo lo. **plānus* „pilnas“ (o tiksliai pilnojo laipsnio *plēnus*) vien vengiant homonimiškumo su jau buvusiu *plānus* „plokščias, lėkštas“, išnašoje (103, išn. 73a.) priduria, kad ta pačia dingstimi tikriausiai ir lie. *plónas*, la. *plāns* išlyginti pagal pilnojo laipsnio lie. *plóti*, la. *plāt*, nes normalios raidos iš ide. **p̥h₂nó-* (lo. *plānus*) rezultatas būtų homonimiškas su lie. *pilnas*, la. *pilns* iš **p̥h₁nó-*. Jeigu straipsnyje Isebaert L. L'Etymologie de tokharien B *lāñe* „automne“ (304–306) nagrinėjamo žodžio kildinimas iš bangos bei tvano pavadinimo ide. **u̯h₂,₃-mi-s* teisingas (rudenį suprantant kaip potvynių bei liūčių metą), mūsiškiam žodžiui *vilnis* (kilusiam iš retesnio varianto **u̯h₂,₃-ni-s*) pagaliau būtų susiradęs artimas atliepinys ir tocharų kalbų grupėje. Panašiai gal jau bus atėjęs metas prie visų tų indoeuropiečių kalbų grupių, kurios turi lie. *duktě* atliepinių, nebesvyruojant pridėti anatolų kalbas – jų luvių pogrupyje, pasirodo, iš to indoeuropietiško žodžio susiformavę net trejetas dukters pavadinimo variantų (Starke F. Die Vertretung von uridg. **d̥hugh₂tér-* „Tochter“ in den luwischen Sprachen und ihre Stammbildung 243–269). Vieninteliame slavistiniame straipsnyje (Gusmani R. Etymologie und Bedeutungsentwicklung von aksl. *lixū* 358–365) atsisakoma nagrinėjamo slavų žodžio tradicinio siejimo su ide. **leiq̯-* (vadinasi, tuo pačiu ir su lie. *likti*, *liška*): sl. **lik-cho-* < **leiq̯-sō-* (plg. be priesagos *-sō-* lie. *liėkas*) ir mėginama, rekonstravus **lisō-*, palyginti su gr. *λίαν* „per daug“ (kuris galįs būti iš **lisā-*). Tačiau reikia pasakyti, kad tradicinio aiškinimo kritika nėra labai įtikinama (ypač dėl reikšmės: netiesa, kad **leiq̯-* šeimos žodžiams būdinga žymėti trūkumą, o ner perteklių, perviršį: dėl s. sl. *lichā* reikšmės „übermäßig, überflüssig“ plg. la. *lieks* „überflüssig“, lie. *perlik* adv. „übermäßig“), be to, palyginimas su etimologiškai miglotu bei izoliuotu graikų žodžiu mažai ką tegali duoti slavų žodžio etimologijai.

Jubiliejinio tomo pratarmėje užsimenama, kad toliau žurnalą ketinama leisti jau kitu pavadinimu – „Historische Sprachforschung“ (HS), senąjį paliekant tik kaip paantraštę. „Baltistikos“ redakcinė kolegija linki senų ir tokių gražių tradicijų žurnalo redaktoriams bei leidėjams, stojusiems į naujos tomų šimtinės leidimo darbą, visokeriopus sėkmės.

V. Urbutis

Eiche A. **Latvian Declinable and Indeclinable Participles: Their Syntactic Function, Frequency and Modality. A Synchronic Study Based on Latvian Fiction of the 1960s and 1970s.** (Stockholm Studies in Baltic Languages 1). Stockholm: Almqvist and Wiksell International, 1983.

Latvių kalbos dalyvių sintaksė ligi šiol mažai tyrinėta. Svarbiausi darbai, kuriuose rasdavome duomenų apie latvių kalbos dalyvių vartojimą, buvo J. Endzelyno, K. Miülenbacho ir akademinė gramatikos, tarmių aprašai, negausūs straipsniai atskirais klausimais įvairiuose leidiniuose (A. Bergmanės, A. Feldhūno, G. Jacobsono, A. Rubynos, R. Veidemanės ir kt.). Todėl verta dėmesio yra Stokholmo universiteto Baltų kalbų katedroje parašyta Aleksandros Eichės monografija apie dabartinės latvių kalbos dalyvių vartojimą¹.

Monografija pagrįsta duomenimis, surinktais iš šešių dabartinių latvių rašytojų kūrybos. Trys iš tų autorių rašė Latvijoje (I. Indranė, A. Belas ir V. Lamas) vienas Amerikoje (I. Skipsna) ir du Švedijoje (R. Rydziniekas, A. Irbė). Taigi panaudoti tekstai, sukurti skirtingoje aplinkoje ir skirtingomis sąlygomis. Kiekvieno autoriaus paimtas 20 000 žodžių apimties tekstas. Nustatytas jame

¹ Iš kitų autorės darbų minėtini: О словообразовательных моделях сложных имен прилагательных и их применении в поэзии Т. П. Державина. Статистически-функциональный анализ. Стокгольмский университет, 1967 (гектогр.); Eiche A., Borelius-Rohnström C. Rysk satsfogning. Lärobok i rysk syntax. Stockholm, 1978 (rusų k. sintaksės vadovėlis).